

До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
(03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1)

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО Зої Аполлінаріївни
на дисертацію **ПОШТАРЕНКО Інни Валеріївни** на тему:
**«Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для
заняття жебрацтвом»**, поданої на захист до разової спеціалізованої ради
у Національній академії внутрішніх справ
на здобуття ступеня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Інною ПОШТАРЕНКО дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями, які зараховані за обраною темою дисертаційної роботи, та в яких опубліковані основні результати дослідження, з апробаційними матеріалами дисертації дає підстави стверджувати, що дисертанткою проведено ґрунтовний науковий аналіз проблеми кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Виявлено, що положення, які виносяться на захист, містять новизну, у них сформульовано нові наукові положення, узагальнення та висновки, що запропоновані вперше, які вдосконалено та які надали подальший розвиток тим положенням, що вже пропонувалися у теорії кримінального права. Попередньо констатую, що дисертантка досягнула мети дисертаційної роботи, виконала поставлені перед нею завдання, виконала дисертаційну роботу на високому науковому та методологічному рівнях. Такий загальний попередній висновок підтверджується з урахуванням основних параметрів, які висуваються до дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми дослідження.

Дисертація Інни ПОШТАРЕНКО за обраною темою є своєчасною, зокрема, й в умовах російсько-української війни. Жебрацтво з використанням дітей було і буде одним із найбільш прибуткових і розповсюджених явищ в Україні. Згідно зі статтею 36 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року держави, що її ратифікували, зобов'язані захищати дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту життя дитини. А жебракування є однією з форм експлуатації дитини, що завдає їй фізичну і моральну шкоду

Все частіше Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини фіксує випадки примусового жебрацтва дітей. Діти просять милостиню під примусом законних представників і часто зазнають насильства за «недостатній заробіток». Оманливо жебрацтво за участю дітей сприймається, як соціальна проблема і прояв бідності, а подання перехожими грошей – як допомога дітям у скруті. Насправді жебрацтво є порушенням прав дитини,

аподання грошей дитині на вулиці – підтримкою тих, хто використовує її для власного заробітку. Кожна гривня, подана на вулиці, позбавляє дитину шансів на безпечне та гідне майбутнє. Адже діти, яких змушують жебракувати, часто є жертвами примусової дитячої праці, експлуатації, насильства, торгівлі людьми та інших злочинів. Вони потребують реальної допомоги.

До 24 лютого 2022 року в Україні нараховувалося до 200 000. безпритульних дітей, а нині ця цифра, ймовірно, зросла в рази. Жорстокі бойові дії, зруйновані оселі, загибель батьків та вимушене роз'єднання сімей – причини, що посилюють пошук неповнолітніми на вулиці хоч якогось порятунку. Переважно таких дітей використовують дорослі для жебракування.

Авторка слушно зауважує, що з огляду на вимоги Європейського Союзу до України щодо узгодження вітчизняного та міжнародного законодавства, зважаючи на особливо вразливий стан малолітніх осіб, змін потребують і положення ст. 150-1 КК України, що зумовлює необхідність дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та засвідчує актуальність обраної тематики.

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є важливими в теоретичному та практичному аспектах, вони недостатньо розроблені у кримінально-правовій науці, а тому є перспективними для дослідження.

Отже, тема дисертації Інни ПОШТАРЕНКО відповідає потребам сучасної кримінально-правової науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки наукові положення, висновки і рекомендації ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях кримінально-правової науки.

Отримані авторкою наукові результати та висновки характеризуються високим рівнем обґрунтованості й достовірності, *що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень*. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечили комплексний аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Зокрема, у дисертаційній роботі використано такі методи наукових досліджень: діалектичний – надав змогу дослідити проблемні аспекти кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом шляхом вивчення діалектичного розвитку окремих положень кримінально-правової доктрини, їх суперечностей та єдності (усі розділи); історико-правовий, використання якого дозволило розкрити й деталізувати генезис кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, що сприяло з'ясуванню проблем наступності кримінального права (підрозділ 1.2); логіко-граматичний, на підставі якого, враховуючи правила формальної логіки та граматики (синтаксису), досягнуто

результативність щодо з'ясування змісту та сутності низки ключових кримінально-правових понять і термінів, пов'язаних з відповідальністю за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, а також щодо їх тлумачення (усі розділи); системно-структурний, що забезпечував розуміння специфіки конструювання складу використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, дозволив проаналізувати його ознаки, з'ясувати їх роль і значення (підрозділи 2.1-2.4, 3.1-3.2); порівняльно-правовий, використання якого забезпечило виявлення схожого та відмінного, загального та особливого, позитивного та негативного у кримінальному законодавстві України та законодавстві іноземних держав, в доктринальних положеннях щодо відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (підрозділ 1.3); соціологічний, який забезпечив об'єктивність, виваженість і значущість власних конкретно-соціологічних досліджень з метою виявлення детального соціального змісту та соціальної характеристики кримінально-правових явищ, що надав змогу оцінити ефективність закону про кримінальну відповідальність й розробити пропозиції щодо його вдосконалення, підтвердити чи спростувати висновки, сформульовані у дисертації (усі розділи); статистичний, застосування якого пов'язується зі встановленням статистичних даних про кількість учинених показників використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (усі розділи); моделювання, який безпосередньо вплинув на створення проєктів змін і доповнень до чинного КК України, а також допоміг при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правозастосовчої практики (розділи 2, 3).

Тобто, засвідчую достатній рівень оволодіння здобувачкою методологією наукового дослідження, вмілим використання тих методів, що наведені вище, у дисертаційній роботі, поданій до захисту.

Дисертаційна робота Інни ПОШТАРЕНКО вирізняється самостійністю та завершеністю.

Дисертанткою вдало сформульовано мету дисертаційної роботи, визначено перелік завдань, що пов'язані з характеристикою теоретико-правових основ дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; дослідженням наукової розробки вчених щодо кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та визначення системи методів наукового пізнання її дослідження; характеристикою особливостей історичного розвитку кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом за національним законодавством; аналізом зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; визначенням суть родового, видового й безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України; аналізом ознак об'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; висвітленням ознак суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України; розглядом особливостей суб'єктивної сторони досліджуваного складу кримінального правопорушення; окресленням

особливостей кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; вивченням судової практики призначення покарань за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, на підставі чого сформульовано пропозиції щодо удосконалення санкцій досліджуваного кримінального правопорушення; розробленням пропозицій щодо вдосконалення законодавства про встановлення кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відображає логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації в дисертаційній роботі Інни ПОШТАРЕНКО достатньо обґрунтовані й підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел, а також судовою практикою. Зміст дисертації повністю відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Структура і кількість опрацьованих наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження. Дисертантка посилається як на класичні праці з кримінального права, так і на новітні досягнення наукової думки вчених-криміналістів, дискутує з ними і пропонує власне бачення відповідних правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації Інни ПОШТАРЕНКО дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертаційна робота написана грамотно, стиль викладу в ній матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їхнього сприйняття для читача. В роботі максимально обмежено використання складнопідрядних конструкцій, які заважають однозначному трактуванню позицій автора, дисертація насичена професійною термінологією. Робота характеризується однозначністю, послідовністю, точністю викладу фактів, читається цікаво. Кількість додатків, їх наповненість та структура свідчать про достовірність результатів дослідження.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Усе вказане вище забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Оцінка змісту дисертації, її структури та рівня виконання поставлених завдань. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Авторці вдалося чітко та вичерпно визначити мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження. Ґрунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну, а також викладено основні

положення, що виносяться на захист. Вдало визначено наукове й практичне значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Структура дисертації побудована логічно, відповідно до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У Розділі I «Теоретико-правові та методологічні результати дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» встановлено, що обов'язковою вимогою щодо здійснення кримінально-правової характеристики використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) є необхідність використання як загальних, так і спеціальних методів дослідження. Такими методами стали: історико-правовий; діалектичний; логіко-граматичний; системно-структурний; порівняльно-правовий; соціологічний; статистичний; метод моделювання. Теоретико-методологічні засади здійснення кримінально-правової характеристики використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) дозволили дисертантці побудувати нові наукові гіпотези, ґрунтовно охарактеризувати теоретичні засади визначення та формування кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, узагальнити необхідну кількість дослідних даних та підготувати пропозиції щодо подальшого удосконалення чинного законодавства стосовно удосконалення кримінального законодавства України. Вперше відповідальність за кримінальні правопорушення проти неповнолітніх почала передбачатися в кінці ХІХ ст. в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р.. Подібна тенденція була відображена і в наступних нормативно-правових актах перших десятиліть ХХ ст., що захищали життя, здоров'я, честі та гідності дитини, а також здійснювали охорону її прав. Але у структурі КК УСРР 1922 р. та КК УРСР 1927 р. не було окремих розділів, де б передбачалася відповідальність за правопорушення проти неповнолітніх. Натомість в нормах КК УРСР 1927 р. вперше було криміналізовано примушування до зайняття жебрацтвом. КК УРСР 1960 р. не визнавав відносини щодо забезпечення нормального розвитку неповнолітніх самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а тому і не містив самостійної глави, норми якої передбачали б відповідальність за ці діяння. У чинному КК на момент його прийняття і вступу в силу був відсутній окремий розділ, що забезпечував би кримінально-правову охорону дітей, при цьому він передбачав відповідальність за ряд кримінальних правопорушень, потерпілими від яких визнаються діти. Для врегулювання ситуації, яка вимагала додаткового посилення кримінально-правового захисту волі, честі та гідності дитини, положення КК 15.01.2009 р. були вперше доповнені статтею 150-1, яка передбачала відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Вивчення зарубіжного досвіду застосування кримінально-правових норм за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є доцільним і необхідним задля використання

позитивного досвіду. Але результати авторського анкетування, що проводилося серед працівників Національної поліції України, не дали однозначної відповіді на вказане питання. У кримінальному законодавстві більшості зарубіжних країн відсутня відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Подібні діяння охоплюються складами інших кримінальних правопорушень, родовим об'єктом яких можуть бути найрізноманітніші суспільні відносини, як правило – сімейні відносини та нормальний розвиток неповнолітніх. Так, кримінально караними є дії, які полягають у залученні дітей до сексуальної експлуатації, поширенні серед неповнолітніх предметів, які пропагують культ насилля та жорстокості, порнографічних предметів, втягнення в систематичне вживання спиртних напоїв (пияцтво), немедичне вживання сильнодіючих чи інших одурманюючих речовин, вживання наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин без призначення лікаря, втягнення в проституцію, у бродяжництво чи в жебрацтво, у діяльність, пов'язану з виготовленням матеріалів чи предметів порнографічного характеру чи сексуальних дій.

У Розділі 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» з'ясовано, що використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом є кримінальним правопорушенням, яке загрожує нормальному фізичному та моральному розвитку малолітньої дитини. Виокремлено родовий об'єкт даного правопорушення як сукупність конституційних прав і свобод на вільний розвиток особистості; основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психічний розвиток малолітньої дитини, а також свободу від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності; додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт – суспільні відносини, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей, що стало наслідком розуміння обмеження чи позбавлення дитини права на отримання якісної освіти в поєднанні з паралельним завданням шкоди фізичному та психічному розвитку малолітньої дитини при використанні її для зайняття жебрацтвом; додатковий факультативний безпосередній об'єкт – суспільні відносини в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини. Окреслено структуру суспільних відносин, що входять до об'єкту використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Встановлено суб'єкта суспільних відносин у вигляді носія відповідних охоронюваних правом інтересів, предмета аналізованих суспільних відносин – всього того, з приводу чого і у зв'язку з чим існують суспільні відносини; особливості соціального зв'язку як структурного елемента суспільних відносин – поведінку учасників, що характеризується стійкою взаємодією з приводу предмета суспільних відносин.

Розглянуто обов'язкові ознаки об'єкта діяння, передбаченого ст. 150-1 КК України: предмет, що має вигляд грошей, речей та інших матеріальних цінностей, які малолітня дитина випрошує у сторонніх осіб; потерпілий – малолітня особа, тобто особа, яка не досягла 14-річного віку.

Здійснено характеристику ознак об'єктивної сторони аналізованого діяння. Визначено, що об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, реалізується у вчиненні активних суспільно небезпечних дій – безпосередньому використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Досліджено зміст терміну «систематичність» як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони аналізованого правопорушення. З'ясовано, що систематичність – це вчинення окремих самостійних дій, що полягають у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, три і більше рази, і які підтверджуються притягненням винних до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей». Визначено момент закінчення використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, яким слід вважати початок третього епізоду випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб (ч. 1) або нанесення легких тілесних ушкоджень (ч. 2), середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3) потерпілому. Розглянуто факультативні ознаки об'єктивної сторони даного правопорушення, а саме: місце вчинення, якими, як правило, є місця масового перебування громадян; час вчинення – денний час, орієнтовно з 9.00 до 17.00-18.00; обстановка, яка характеризується публічністю; спосіб вчинення – насильство чи погроза його застосування, про що мова йде у ч. 2 ст. 150-1 КК України.

Виокремлено суб'єкта аналізованого кримінального правопорушення, яким пропонується визнавати фізичну осудну особу при досягненні нею 14-річного віку і яка у встановленому законом порядку визнана матір'ю або батьком малолітньої дитини. Розроблено аргументації щодо необхідності встановлення віку кримінальної відповідальності за вчинення даного діяння на рівні 14 років. Встановлено коло осіб, які замінюють батьків, на підставі чого пропонується такими визнавати опікуна, піклувальника, особу, що усиновила чи удочерила дитину, патронатного вихователя, прийомних батьків, батьків-вихователів дитячого будинку, фактичного вихователя. Доведено доцільність вживання терміну «особи, на яких покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» через його законодавче наповнення та обґрунтованість замість словосполучення «особи, які замінюють батьків».

Визначено ознаки суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. З'ясовано формальність основного складу аналізованого кримінального правопорушення, на підставі чого зроблено висновок про наявність обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони у вигляді вини у формі прямого умислу та подвійної (змішаної або складної) форми вини у випадку вчинення особливо кваліфікованого складу правопорушення, для якого характерним є настання суспільно небезпечних наслідків. Виявлено можливість вчинення даного кримінального правопорушення тільки при необережному ставленні суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків у вигляді кримінальної протиправної самовпевненості або кримінальної протиправної недбалості. Окреслено інтелектуальну ознаку прямого умислу у вигляді усвідомлення особою суспільної небезпечності свого діяння в обмеженні

свободи потерпілого та вольову ознаку, яка проявляється в бажанні суб'єкта обмежити волю потерпілої особи.

У Розділі 3 «Кваліфікуючі ознаки, кримінальна відповідальність та розмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом із суміжними кримінальними правопорушеннями» обґрунтовано доцільність застосування у санкціях аналізованого правопорушення відносно визначених та альтернативних санкцій. Виокремлено особливість відносно визначених санкцій, що полягає у поєднанні варіацій покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк у певних межах – від мінімальної, закріпленої у Загальній частині КК України, до зазначеної у санкціях межі як максимальної для даного діяння. Розглянуто альтернативність санкцій у ст. 150-1 КК України, що реалізується у передбаченні кількох видів покарань (у випадку аналізованого правопорушення – це обмеження або позбавлення волі на певний строк), кожне з яке може застосовуватися виключно самостійно. Розроблено пропозиції з метою узгодження санкцій загальних та спеціальних норм, задля уніфікації застосування норм КК України. Доведено актуальність запровадження у санкції ст. 150-1 КК України основного покарання у вигляді пробаційного нагляду, та змін санкцій, що включають покарання у вигляді обмеження та позбавлення волі, в частині удосконалення їх термінів відбування. Виокремлено відмежувальні ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) від діянь, передбачених ст. 150 КК України «Експлуатація дітей» та ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність», якими є ознаки потерпілого, форми об'єктивної сторони, ознаки суб'єктів вказаних кримінальних правопорушень. На підставі здійсненого комплексного дослідження окреслено положення, що відповідають вимогам наукової новизни, мають теоретичне і практичне значення. За результатами дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом розроблено пропозиції для вдосконалення досліджуваної норми.

Оцінка оформлення дисертації. Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає ВИМОГАМ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 191 сторінку, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Наукове та практичне значення результатів дослідження. Результати теоретичного дослідження Інни ПОШТАРЕНКО є науковим підґрунтям створення вдосконаленої моделі кримінальної відповідальності за використання

малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Практичне значення отриманих наукових результатів полягає в тому, що ці результати можуть бути використані у *правотворчості* – пропозиції з удосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при внесенні змін та доповнень до чинного КК України, а також при опрацюванні проєкту КК України; у *правозастосовній діяльності* – рекомендації, наведені у дисертації можуть бути корисні для розв'язання уповноваженими органами питань застосування засобів кримінально правового впливу за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, а також суміжних складів кримінальних правопорушень (акт Головного управління Національної поліції в Житомирській області від 20 травня 2025 року № 244/57); у *навчальному процесі* – матеріали дисертації будуть корисні для вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право України» та інших навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, а також для підготовки підручників, навчальних посібників і методичної матеріалів викладання цих дисциплін (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 158-ОП); у *науковій діяльності* – для подальшого дослідження проблематики кримінальної відповідальності за втягнення малолітніх у заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) та інших суміжних складів кримінальних правопорушень (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 159-НД).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження Інни ПОШТАРЕНКО висвітлено у 4 (чотирьох) статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та у 11 (одинадцяти) працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Інни ПОШТАРЕНКО не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувача.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Інни ПОШТАРЕНКО дає підстави для констатації того, що його дисертаційна робота є одним із перших комплексних досліджень проблеми кримінальної відповідальності за втягнення малолітньої дитини у заняття жебрацтвом. Наведені на сторінках 23–25 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнем новизни, визначеним здобувачем такими термінами, як «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Зокрема, вважаю новими такі наукові результати дисертаційної роботи Інни ПОШТАРЕНКО:

– пропозиція розуміти під «використанням» у ст. 150-1 КК України цілеспрямовану діяльність винного із забезпечення утримання чи пред'явлення потерпілого як корисну для суб'єкта особи, яка своїм видом спонукає сторонніх осіб до безоплатної передачі йому грошей, речей, інших матеріальних цінностей;

– необхідність доповнення санкції ч. 1, 2 ст. 150-1 КК України покаранням у вигляді пробаційного нагляду, а також визначення градації покарання у вигляді позбавлення волі;

– періодизація генези використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: 1) з найдавніших часів і до кінця XVIII ст., коли кримінально-правова охорона інтересів малолітніх кримінальним правом не забезпечувалася; 2) кінець XVIII ст. – початок XXI ст., який характеризувався бурхливим розвитком кримінального законодавства щодо охорони дітей та перших випадків встановлення відповідальності за використання малолітньої особи для заняття жебрацтвом; 3) 2001 р. – і до теперішнього часу, що характеризується прийняттям чинного КК, для додаткового посилення захисту волі, честі та гідності дитини в якому було включено норму, що передбачає відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;

– обґрунтування пропозиції щодо визнання родовим об'єктом сукупності конституційних прав і свобод, спрямованих на забезпечення вільного розвитку малолітньої дитини; основним безпосереднім об'єктом – суспільних відносин, що забезпечують нормальний фізичний та психічний розвиток малолітньої дитини, свободу від її використання в будь-якій формі асоціальної діяльності, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – відносин, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей, додатковим факультативним безпосереднім – відносин в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини;

– обґрунтування щодо наявності у кримінальному законодавстві зарубіжних країн діянь, які полягають у залученні дітей до сексуальної експлуатації, поширення серед них порнографічних предметів чи предметів, що пропагують культ насилля та жорстокості (Австралія, Німеччина, Республіка Сан-Марино, Франція, Швейцарія, США) за відсутності кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом;

– аргументація щодо необхідності встановлення факту обізнаності винної особи про малолітній вік потерпілого, при якому вина особи щодо малолітства потерпілого може характеризуватися прямим або непрямым умислом, а також необережністю у вигляді кримінальної протиправної недбалості. При цьому, для ч. 1 та ч. 2 ст. 150-1 КК України слід визнавати наявність прямого умислу як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони діяння, а для ч. 3 ст. 150-1 КК України – змішаної (подвійної або складної) форми вини.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Інни ПОШТАРЕНКО, звертаю увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви, недостатньо обґрунтовані положення, тощо.

1. Висловлю зауваження щодо вічного кримінально-правового питання, відповіді науковців на яке є різними. На цих питаннях я зазвичай не акцентую увагу у своїх відгуках на дисертаційні роботи. Однак у цій роботі, як-то кажіть, «зачепилося око». Йдеться про характеристику такого елемента складу кримінального правопорушення, як об'єкт. На с. 101 дисертації авторка вказує, що «найвідомішими дослідниками даного явища є В. К. Грищук, А. В. Савченко, М. І. Панов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій та інші». Інна ПОШТАРЕНКО акцентовано перераховує ті прізвища науковців, які є адептами такої теорії об'єкта кримінального правопорушення, як «об'єкт – суспільні відносини», яку покладено в основу характеристики цього елемента складу кримінального правопорушення. Тим самим авторка фактично ігнорує науковців, які є прихильниками інших теорій об'єкта. Якщо стратегічно було обрано такий шлях, як перерахування науковців, які внесли більш значний вклад у розвиток учення про об'єкт кримінального правопорушення (хоча вважаю це зайвим), то потрібно було б зазначити хоча б по одному представнику інших теорій об'єктів кримінальних правопорушень. Наприклад, О.М. Костенка, який проповідує теорію об'єкта як порядку суспільних відносин, які охороняються нормами права. І це було б більш правильним.

Як вбачається з розділу 1.2 дисертації, Інна ПОШТАРЕНКО взяла за основу дослідження теорію «об'єкт – суспільні відносини», вважаючи, що родовим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення повинні визнаватися суспільні відносини у вигляді сукупності конституційних прав і свобод на вільний розвиток особистості, основним безпосереднім об'єктом – відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психічний розвиток малолітньої дитини, а також свободу від використання її в будь-якій формі асоціальної діяльності, додатковим факультативним безпосереднім об'єктом – суспільні відносини в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини (с. 109–110, 112).

Ознаками об'єкта, як відомо, є предмет кримінального правопорушення та потерпілий від кримінального правопорушення. Мені, як і дисертантці, найбільше імпонує підхід Є.В. Лащука, на думку якого предмет кримінального правопорушення знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (які людина

може сприймати органами чуття чи фіксувати технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом впливу на які вчинюється кримінально каране діяння. Акцентую увагу на ту частину дефініції поняття предмета кримінального правопорушення, яка є загально визнаною в теорії кримінального права – з приводу предмета та (або) шляхом впливу на предмет вчиняється саме кримінальне правопорушення.

На с. 115 роботи авторка стверджує, що загально визнаною є позиція, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, слід визнавати гроші, речі та інші матеріальні цінності, які малолітня дитина випрошує у сторонніх осіб. Проте не можу погодитися з тим, що саме з приводу та (або) шляхом впливу на гроші, речі та інші матеріальні цінності, які малолітня дитина випрошує у сторонніх осіб, вчиняється кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1 КК України. Адже саме по собі кримінальне правопорушення вчиняється не з приводу чи шляхом впливу на вказані матеріальні предмети, а з приводу та (або) шляхом впливу на малолітню особу, яку використовують для жебрацтва.

2. В анотації дисертації, а також у висновках до розділу 2 та в загальних висновках дисертаційної роботи Інна ПОШТАРЕНКО зазначає, що нею визначено сутність «систематичності» як ознаки об'єктивної сторони діяння, яка полягає у вчиненні самостійних дій щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, три і більше рази, які підтверджуються притягненням винних до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» із фіксацією обставин вчинення, а саме – жебракування з використанням малолітньої дитини» (с. 175–176, 218). Водночас у розділі 2.2 дисертаційної роботи, який присвячений характеристиці об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, обґрунтування саме такого підходу немає. Тому досить важко зрозуміти, чому саме авторка пропонує адміністративну преюдицію визнати обов'язковою складовою систематичності яке ознаки цього складу кримінального правопорушення.

На мою думку, попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП) за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб, не є обов'язковою ознакою систематичності у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України.

Тим більше саме по собі діяння, передбачене ст. 184 КУпАП, передбачає вчинення значно більшого обсягу протиправних дій, аніж тих, що передбачені ст. 150-1 КК України. Так, у ст. 184 КУпАП встановлено відповідальність за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання малолітніх та/або неповнолітніх дітей, тоді як у ст. 150-1

КК України – за використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

3. Передчасними та суперечливими вважаємо твердження Інни ПОШТАРЕНКО про визначення віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України. Так, на с. 147 дисертаційної роботи авторка стверджує, що «батьки можуть бути суб'єктами аналізованого кримінального правопорушення до досягнення ними 14-річного віку. Вказана пропозиція підтверджується положеннями ст. 35 «Надання повної цивільної дієздатності» ЦК України, в якій зазначено, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини». Вказане положення фігурує у висновках до розділу 2 дисертаційної роботи. Водночас далі Інна ПОШТАРЕНКО пише, що «суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, може бути особа, яка **досягла 14-річного віку** і записана матір'ю або батьком дитини» (с. 148).

Конструкція «до досягнення віку» означає, що відповідній особі ще не виповнилося 14-ти років на момент вчинення кримінального правопорушення, що суперечить наступним висновкам дисертантки.

Також не можемо загалом погодитися з ідеєю авторки знизити передбачений законодавством вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за ст. 150-1 КК України, з 16-ти до 14-ти років. Адже, як вбачається з переліку кримінальних правопорушень, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність з 14-ти років, це правопорушення, що характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки, що не можна сказати про використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом.

4. Описуючи у вступі дисертаційної роботи методи, які були використані дисертанткою під час дослідження, вона послуговується дієсловами, які вказують на дію в минулому часі, а саме «при проведенні дослідження будуть використовуватися такі методи», «дасть змогу дослідити», «використання якого дозволить», «буде досягнута», «забезпечуватиме», «забезпечить», «безпосередньо вплине».

Згідно з Вимогами до оформлення дисертації, затвердженими Наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 № 40 у структурній частині вступу «методи дослідження» перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків. Тобто, Інні ПОШТАРЕНКО доцільно було б вказати на завершену дію, що відповідні методи було використано у процесі дослідження, що надало можливість зробити наукові висновки та сформулювати положення новизни.

5. Висловлю зауваження стосовно авторської проєктованої ст. 150-1 КК України.

По-перше, неузгодженість за числами одиниць переліку осіб, які авторка пропонує визначити у ч. 2 ст. 150-1 КК України, які вчиняють використання або передачу іншим особам малолітньої особи для заняття жебрацтвом – «близькими родичами» (множина), «членами сім'ї» (множина), «особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї» (однина).

По-друге, невдалою є пропозиція поєднати у ч. 2 ст. 150-1 КК України основний склад кримінального правопорушення (використання або передача іншим особам близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом) та кваліфікований склад кримінального правопорушення (або пов'язане із застосуванням насильства, погрозою його застосування чи які спричинили небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю дитини, або вчинене повторно, або особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб).

По-третє, не ґрунтується на вимогах нормотворчої техніки вказівка в одній частині статті (ч. 2 ст. 150-1 КК України) і на реальне спричинення шкоди здоров'ю потерпілої особи («пов'язане із застосуванням насильства, погрозою його застосування»), і на створення небезпеки її заподіяння («які спричинили небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю дитини»).

По-четверте, суперечність між пропозиціями сформулювати текст диспозиції ст. 150-1 КК України в розділах дисертації та у висновках до неї (фіналізація пропозицій). Так, на с. 158 дисертації авторка пише про нову редакцію ч. 1 ст. 150-1 КК України, а на с. 183 дисертації та у висновках до неї – вже про ч. 2 цієї статті; на с. 158, 183 пропонується передбачити одне суспільно небезпечне діяння – використання, а у висновках – два альтернативних діяння використання або передача іншим особам.

По-п'яте, некоректним вбачаю формулювання «Використання або передача іншим особам близькими родичами, членами сім'ї або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом». Незрозуміло, обов'язки щодо виховання якої саме потерпілої особи має на увазі автор та чи збігається ця потерпіла особа з малолітньою дитиною, яку використовують для заняття жебрацтвом.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Інни ПОШТАРЕНКО на тему: *«Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»* є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (зі змінами від 12.07.2019), а її авторка, Інна ПОШТАРЕНКО, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
завідувач відділу проблем
кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
НАН України
доктор юридичних наук, професор

Зоя ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО